

Східноєвропейський національний університет
імені Лесі Українки
Географічний факультет
Кафедра економічної та соціальної географії

СИЛАБУС

навчальної дисципліни

УПРАВЛІННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНО-ГАЛУЗЕВИМ РОЗВИТКОМ РЕГІОНУ

Силабус затверджений на засіданні кафедри економічної та соціальної географії

протокол № 1 від 27 серпня 2020 р.

В. о. завідувача кафедри:

(Маковецька Л. О.)

ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, освітньо-професійна програма, освітній рівень	Характеристика навчальної дисципліни
Денна форма навчання	Галузь знань: 01 Освіта/Педагогіка Спеціальність: 106 Географія Освітньо-професійна програма (спеціалізація): Середня освіта. Географія. Економіка Бакалавр	Вибіркова
Кількість годин/кредитів 150/5		Рік навчання – 4
		Семестр – 8-ий
ІНДЗ: <u>немає</u>		Лекції – 30 год.
		Практичні (семінарські) – 30 год.
		Самостійна робота – 80 год.
		Консультації – 10 год.
	Форма контролю: залік	
Мова навчання	українська	

ІНФОРМАЦІЯ ПРО ВИКЛАДАЧА

Викладач	Потапова Алла Геннадіївна
Науковий ступінь	Кандидат географічних наук
Вчене звання	Доцент
Посада	Доцент кафедри економічної та соціальної географії
Профайл	https://wiki.vnu.edu.ua/wiki/Потапова_Алла_Геннадіївна
Телефон	+380503783394
e-mail	potapova.alla@vnu.edu.ua
Консультації	Очні консультації: 2 академічні години кожен вівторок 15.00–16.00, аудиторія С-605А

ОПИС ДИСЦИПЛІНИ

Анотація курсу

Дисципліна **«УПРАВЛІННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНО-ГАЛУЗЕВИМ РОЗВИТКОМ РЕГІОНУ»** є складовим елементом багатогранного блоку професійної підготовки майбутніх фахівців першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, галузі знань 01 Освіта/Педагогіка, спеціальності 106 Географія, освітньо-професійної програми Середня освіта. Географія. Економіка.

Дисципліна ґрунтується на найважливіших питаннях теорії і практики управлінської діяльності: основ методології та організації управління, про науково-методичні підходи до обґрунтування програмних розробок соціально-економічного розвитку регіонів.

Пререквізити

Вивчення дисципліни передбачає попереднє знання основних норм з географії, наук про Землю.

Постреквізити

Дисципліни, для вивчення яких потрібні знання, уміння й навички, що здобуваються по завершенню вивчення дисципліни «Управління територіально-галузевим розвитком регіону»: «Регіональне бізнес-планування», «Регіональна політика», «Просторовий аналіз», а також дисципліни вільного вибору.

Мета і завдання навчальної дисципліни

Мета навчальної дисципліни «Управління територіально-галузевим розвитком регіону» є знання про форми і методи державного управління соціально-економічним розвитком регіонів, особливості регіонального менеджменту різних форм власності.

Основними **завданнями** дисципліни «Управління територіально-галузевим розвитком регіону» є: ознайомитися з сутністю регіону та його

роллю в економічному і соціальному розвитку суспільства; засвоїти форми і методи управління регіональною економікою; з'ясувати правові та економічні основи місцевого самоврядування, взаємовідносини центральних і місцевих органів управління та самоврядування; опанувати методи складання місцевих бюджетів, планів та програм; обґрунтувати доцільність формування управлінської стратегії розвитку регіону.

Згідно з вимогами освітньо-кваліфікаційної програми студенти повинні **знати**: сучасні методики і технології, в тому числі й інформаційні, для формування в учнів ключових і предметних компетентностей та забезпечення якості навчально-виховного процесу (ПРН 7); теоретичні основи курсів природничих дисциплін основної та старшої школи, з метою формування в учнів цілісної картини світу (ПРН 15); норми академічної доброчесності в процесі навчання та провадження науково-науково-педагогічної діяльності (ПРН 17);

вміти: застосовувати понятійний, термінологічний апарат, теоретичні та практичні досягнення природничих наук, що дозволить інтерпретувати природні та економічні явища та процеси, порівнювати різні теорії та концепції природничих наук (ПРН 7); володіти практичними методами при вивченні природничих наук, планувати навчальну діяльність, розробляти та ставити експерименти, збирати матеріал, аналізувати та перевіряти гіпотези (ПРН 12); характеризувати природні системи, явища та процеси, в умовах збалансованого природокористування та охорони природи (ПРН 13); дотримуватися норм академічної доброчесності в процесі навчання та провадження науково-науково-педагогічної діяльності (ПРН 17).

Результати навчання (компетентності)

До кінця навчання студенти набудуть такі компетентності:

загальні компетентності:

- знання й розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності (ЗК-1);
- здатність до ділових комунікацій у професійній сфері, знання етики ділового спілкування, навички роботи в команді (ЗК-7);
- здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел; здатність до використання знань в практичній ситуації, до адаптації та дії в новій ситуації (ЗК-9).

спеціальні (фахові, предметні) компетентності:

- здатність демонструвати знання про структуру географії, предмет його дослідження, місце і зв'язки в системі наук, етапи історії розвитку, значення для суспільства (ФК-1);
- здатність застосовувати базові знання з природничих та суспільних наук у навчанні та професійній діяльності при вивченні Землі, геосфер, материків і океанів, України, природних і суспільних територіальних комплексів (ФК-2);

- здатність використовувати поняття, концепції, парадигми, теорії географії для комплексної характеристики географічних явищ і процесів на різних просторових рівнях (глобальному, регіональному, в межах України, локальному) **(ФК-3)**;
- здатність належно використовувати географічну термінологію, ефективно і вільно передавати географічні ідеї, принципи і теорії письмовими, усними та візуальними засобами **(ФК-4)**;
- здатність виконувати польові дослідження природних і суспільних об'єктів та процесів, педагогічні дослідження, інтерпретувати отримані результати досліджень, застосовувати їх у професійній діяльності **(ФК-5)**;
- здатність застосовувати набуті географічні і психолого-педагогічні компетентності, знання сучасних методик і освітніх технологій для формування в учнів загальних і предметних компетентностей та здійснення міжпредметних зв'язків географії відповідно до вимог державного стандарту **(ФК-6)**.

Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Усього	Лекції.	Практичні роботи	Самостійна робота	Консультації	Форма контролю */ Бали
Змістовий модуль 1. Теоретико-методологічні аспекти вивчення територіально-галузевого розвитку регіону						
Тема 1. Вступ. Предмет і завдання курсу «Управління територіально-галузевим розвитком регіону»	11,5	2	2	7	0,5	ДС, РК, ІРС/4
Тема 2. Завдання, форми та методи регіонального управління	11,5	2	2	7	0,5	ДС, РК, ІРС/4
Тема 3. Наукові методи територіальної організації господарства	13	2	2	8	1	ДС, РК, ІРС/4
Тема 4. Теорія і практика організації управління розвитком регіону	17	4	4	8	1	ДБ, ІРС/4
Тема 5. Економічний простір, форми просторової організації господарства	17	4	4	8	1	ДБ, ІРС/4
Модульна контрольна робота 1						Т / 30
Разом за модулем 1	70	14	14	38	4	50
Змістовий модуль 2. Управління та прогнозування територіально-галузевого розвитку регіону						
Тема 6. Міжгалузеві комплекси і регіональні особливості їх розвитку і розміщення	19	4	4	9	2	ДС, ІРС/4
Тема 7. Управління виробничою інфраструктурою регіонів	18	4	4	9	1	ДС, РЗ, ІРС/4
Тема 8. Управління трудовими ресурсами регіонів	13	2	2	8	1	ДС, РЗ, ІРС/4
Тема 9. Управління соціальною	17	4	4	8	1	ДС, РЗ,

інфраструктурою регіону						ІРС/4
Тема 10. Управління природними ресурсами й охороною довкілля	13	2	2	8	1	ДС, РЗ, ІРС/4
Модульна контрольна робота №2						Т / 30
Разом за модулем 2	80	16	16	42	6	50
Всього годин / Балів	150	30	30	80	10	100

*Форма контролю: ДС – дискусія, ДБ – дебати, Т – тести, ТР – тренінг, РЗ/К – розв’язування задач / кейсів, ІНДЗ / ІРС – індивідуальне завдання / індивідуальна робота студента, РМГ – робота в малих групах, МКР / КР – модульна контрольна робота/ контрольна робота, Р – реферат, а також аналітична записка, аналітичне есе, аналіз твору тощо.

Завдання для самостійного опрацювання

Завдання самостійної роботи студентів вважаються виконаними, якщо вони: здані у визначені терміни; повністю виконані (розкривають тему завдання); не мають логічних і розрахункових помилок.

Методи та форми навчання

Словесні методи: лекція, пояснення, розповідь, бесіда: відбувається з використанням традиційних засобів навчання у поєднанні з засобами ІКТ.

Наочні методи: мультимедійні презентації.

Практичні методи: розв’язування задач з професійно-орієнтованим змістом.

Методи стимулювання інтересу до навчання і мотивації: дискусії і диспути, створення ситуації пізнавальної новизни та зацікавленості.

Методи контролю: індивідуальне та фронтальне опитування, дискусія, модульний контроль за допомогою тестування, залік.

Методи самоконтролю: самостійний пошук помилок, уміння самостійно критично оцінювати свої знання, визначати пріоритетні напрямки власного навчального процесу, самоаналіз.

Форми роботи: індивідуальна, групова, фронтальна.

Форми організації навчання: лекційні заняття, практичні заняття, самостійна робота студентів, контрольні заходи.

ПОЛІТИКА ОЦІНЮВАННЯ

Політика викладача щодо студента

Для одержання високого рейтингу необхідно виконувати наступні умови:

- не пропускати навчальні заняття, не спізнюватися на них та не займатися сторонніми справами на заняттях;
- чітко й вчасно виконувати навчальні завдання та завдання для самостійної роботи;
- виключати мобільний телефон під час занять і під час контролю знань;
- брати участь у контрольних заходах (поточний, модульний, підсумковий та контроль самостійної роботи).

За об'єктивних причин (наприклад, хвороба, міжнародне стажування) навчання може відбуватись в он-лайн формі (змішана форма навчання) за погодженням із деканатом та керівником курсу.

Політика щодо академічної доброчесності

Прослуховуючи цей курс, Ви погодились виконувати положення принципів академічної доброчесності:

- виконувати усі поточні завдання та підсумковий контроль самостійно без допомоги сторонніх осіб;
- списування під час контрольних заходів (в т. ч. із використанням мобільних пристроїв) заборонено;
- надавати для оцінювання лише результати власної роботи;
- не вдаватися до кроків, що можуть нечесно покращити Ваші результати чи погіршити/покращити результати інших студентів;
- не публікувати відповіді на питання, що використовуються в рамках курсу для оцінювання знань студентів.

Політика щодо дедлайнів та перескладання

Самостійно вивчати матеріал пропущеного заняття, за умов не виконання завдань практичних занять відпрацювати їх під керівництвом викладача та захистити у час передбачений графіком консультацій викладача.

Роботи, які здаються із порушенням термінів без поважних причин, оцінюються на нижчу оцінку (до -50 %). Перескладання модулів відбувається із дозволу деканату за наявності поважних причин.

ПІДСУМКОВИЙ КОНТРОЛЬ

Рейтингову кількість балів здобувача освіти формують бали, отримані за дві модульні контрольні роботи, які проводяться у формі тестування (максимум – 60 балів) та виконання завдань тем змістових модулів (максимум – 40 балів).

До модульної контрольної роботи допускаються здобувачі освіти, які опрацювали весь обсяг теоретичного матеріалу у т.ч. і матеріал самостійно, виконали практичні роботи. Модульний контроль проводиться у вигляді тестування, завдання якого обов'язково включають матеріал, який передбачено до самостійного опрацювання студентами. Тестове завдання кожної модульної контрольної роботи складається з 30 питань. За кожну правильну відповідь студент отримує 1 бал.

Рейтинг студента з навчальної роботи визначається відповідно до «Положення про організацію контролю та оцінювання навчальних досягнень здобувачів освіти...» у Волинському національному університеті імені Лесі Українки.

Якщо у підсумку виконання усіх видів навчальної роботи з даної дисципліни студент набирає не менше 75 балів, то вона може бути зарахована як підсумкова оцінка з навчальної дисципліни. У протилежному випадку, або за

бажанням підвищити рейтинг, студент складає залік. При цьому бали, набрані за результатами модульних контрольних робіт, анулюються. Залікова оцінка визначається в балах (від 0 до 60) за результатами виконання екзаменаційних завдань.

На залік виносяться основні питання, типові та комплексні задачі, ситуації, завдання, що потребують творчої відповіді та уміння синтезувати отриманні знання і застосовувати їх під час розв'язання практичних задач.

До заліку не допускається здобувач вищої освіти, який набрав менше ніж 20 балів за навчальну роботу впродовж семестру, не виконав і не здав усі практичні завдання, не відвідував без поважних причин більшу частину лекцій.

ШКАЛА ОЦІНЮВАННЯ

Навчальна дисципліна оцінюється за 100 бальною шкалою. Переведення балів внутрішньої 100 бальної шкали в національну шкалу здійснюється наступним чином:

Оцінка в балах за всі види навчальної діяльності	Оцінка
90 – 100	Відмінно
82 – 89	Дуже добре
75 - 81	Добре
67 -74	Задовільно
60 - 66	Достатньо
1 – 59	Незадовільно

МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

1. Потапова А. Г. Управління розвитком регіону: конспект лекцій. Луцьк : ПП Іванюк В. П., 2018. 153 с.
2. Потапова А. Г. Управління розвитком регіону: практикум. Луцьк : ПП Іванюк В. П., 2017. 100 с.
3. Потапова А. Г., Краснопольська Н. В. Економічний потенціал Волинської області: монографія. Луцьк : Волиньполіграф, 2016. 174 с.
4. Потапова А. Г. Управління розвитком регіону: методичні вказівки до виконання самостійної роботи. Луцьк : ПП Іванюк В. П., 2018. 63 с.
5. Потапова А. Г., Голуб Г. С. Менеджмент регіонального розвитку: практикум. Луцьк : ПП Іванюк В. П., 2016. 45 с.
6. Потапова А. Г. Управління територіально-галузовим розвитком регіону: практикум. Луцьк : ПП Іванюк В. П., 2016. 61 с.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ТА ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСИ

Основна

1. Амосов О. Ю., Мамонова В. В., Куц Ю. О. Регіонально-адміністративний менеджмент: навч. посіб. / за заг. ред. В. В. Мамонової. Х. : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2010. 188 с.

2. Аніщенко В. О. Створення моделі стану соціо-еколого-економічної системи регіону: теоретичні та методологічні аспекти. *Актуальні проблеми економіки*. 2007. № 9. С. 133–144.
3. Барський Ю. М. Соціально орієнтована економіка регіону: теорія, методологія та практика фінансового забезпечення: монографія. Луцьк : СПД Гадяк Жанна Володимирівна, 2012. 512 с.
4. Барський Ю. М., Герасимчук З. В. Соціальна відповідальність влади, бізнесу, громад: колективна монографія: у 2-х т. Д. : НГУ, 2014. Т. 2. 408 с.
5. Баштанник В. Інноваційні механізми державного управління регіональним розвитком. *Державне управління та місцеве самоврядування*. Вип. 4 (45). 2012. С. 87–94.
6. Безверхнюк Т. М. Ресурсне забезпечення регіонального управління: теоретико-методологічні засоби: монографія. Одеса : НАДУ, 2009. 320 с.
7. Белокрылова О. С., Киселева Н. Н., Хубулова В. В. Региональная экономика и управление: проблемы и перспективы : научное издание. М. : Альфа-М; ИНФРА-М, 2011. 268 с.
8. Берегой Т. Досвід регіонального розвитку ЄС та його проєкція на Україну. *Актуальні проблеми державного управління* : зб. наук. праць ОРІДУ. Вип. 2 (26). Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2013. С. 103–107.
9. Берданова О., Вакуленко В. Стратегічне планування місцевого розвитку. Практичний посібник. Швейцарсько-український проєкт «Підтримка децентралізації в Україні – DESPRO. К. : ТОВ «Софія-А». 2012. 88 с.
10. Берданова О., Вакуленко В. Стратегічне планування місцевого розвитку: практичний посібник. К. : ТОВ «Софія-А», 2012. 88 с.
11. Бородіна А. О. Удосконалення державного управління регіональним розвитком з урахуванням зарубіжного досвіду. *Право та управління*. 2012. № 1. С. 103–121.
12. Варналій З. С. Підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів України в умовах глобалізації. *Економіка ринкових відносин*. 2011. №1 (1). С. 46–55.
13. Варналій З. С., Буркальцева Д. Д., Саєнко О. С. Економічна безпека України: проблеми та пріоритети зміцнення : монографія. К. : Знання України, 2011. 299 с.
14. Гавкалова Н. Л., Аведян Л. Й., Шумська Г. М. Управління регіональним розвитком: проблеми та перспективи: монографія. Х. : Вид. ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2013. 400 с.
15. Забезпечення регіонального розвитку екологічного суспільства засобом створення системного базису синтезованого капіталу: монографія / За заг. ред. Гавкалової Н. Л. Харків : Вид. ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2015. 304 с.
16. Занфіров В. А. Державне регулювання соціально-економічної сфери. *Держава та регіони*. 2014. № 2. С. 43–47.
17. Іщук С. О., Кулініч Т. В. Оцінка ефективності інвестиційної діяльності в регіоні: методичні рекомендації. Львів : НАН України, Інститут регіональних досліджень, 2011. 25 с.

18. Ковальов О. П. Регіональний розвиток: погляд на сто років вперед. *Регіональні перспективи*. № 7–8, 2012. С. 16.
19. Лисенко Ю., Сергєєва Л. Структура цілей управління регіоном. *Економіка України*, 2013. № 5. С. 45.
20. Мезенцев К. В. Суспільно-географічне прогнозування регіонального розвитку: монографія. Київ : ВПЦ Київський університет, 2005. 253 с.
- Миронова Т. Л. Управління розвитком регіону: навч. посіб. Київ : Центр навч. літ., 2006. 328 с
21. Новікова М. М. Методичні рекомендації до виконання практичних завдань з дисципліни «Регіональний менеджмент» (для студентів денної і заочної форм навчання спеціальності 6.050200 «Менеджмент організацій»). Харків : ХНАМГ, 2007. 31 с.
22. Новікова М. М. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Регіональний менеджмент» (для студентів денної і заочної форм навчання спеціальності 6.050200 «Менеджмент організацій»). Харків : ХНАМГ, 2007. 93 с.
23. Петренко Н. О., Кустрич Л. О., Гоменюк М. О. Управління проектами: навчальний посібник. К. : «Центр учбової літератури», 2015. 244 с.
24. Потапова А. Г., Голуб Г. С. Менеджмент регіонального розвитку: практикум. Луцьк : ПП Іванюк В. П., 2016. 45 с.
25. Потапова А. Г., Гоць О. В. Характеристика інвестиційного потенціалу Волинської області. *Наукові записки СумДПУ імені А. С. Макаренка. Географічні науки*. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2015. Вип. 6. С. 81–86.
26. Потапова А. Г., Краснопольська Н. В. Економічний потенціал Волинської області: монографія. Луцьк : Волиньполіграф, 2016. 174 с.
27. Потапова А. Г. Управління територіально-галузовим розвитком регіону: практикум. Луцьк : ПП Іванюк В. П., 2016. 61 с.
28. Регіональне управління: підручник / за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка, В. М. Вакуленка, М. К. Орлатого. К. : НАДУ, 2014. 512 с.
29. Розміщення продуктивних сил України: підручник. / за ред. Є. П. Качана. Київ : Вища шк., 1998. 375 с.
30. Рудь Н. Т. Інноваційний потенціал регіону: нові підходи до оцінки. *Регіональна економіка*. 2011. № 4. С. 140–150.
31. Савченко В. Ф., Мартиненко К. В. Асиметрія іноземного інвестування та її вплив на економічну стійкість регіонів. *Формування ринкової економіки* : зб. наук. праць. Спец. випуск. Регіональний розвиток України: проблеми та перспективи. К. : КНЕУ, 2011. С. 435–443.
32. Сазерленд Дж. Революційний метод управління проектами. М. : Манн, Иванов и Фербер, 2016. 288 с.
33. Саричева Л. В., Кожевніков А. В., Рибко В. В. Інтегральна оцінка розвитку регіонів за сукупністю еколого-соціально-економічних показників моніторингу. *Індуктивне моделювання складних систем*. 2010. Вип. 2. С. 226–235.

34. Серебрякова Н. А. Управління регіоном: навчальне видання. Київ : Центр ін-ту Схід-Захід, 2010. 18 с.

35. Стеченко Д. М. Управління регіональним розвитком : навч. посібн. К. : Вища школа, 2009. 223 с.

36. Управління регіональним розвитком: проблеми та перспективи: монографія / за заг. ред. Н. Л. Гавкалової. Харків : Вид. ХНЕУ, 2013. 401 с.

37. Управління регіональним розвитком: навч. посіб. для студентів екон. та екон.-геогр. спец. вищ. навч. закладів / ред. Н. А. Серебрякова. Київ : Вища шк., 2000. 222, [1] с.

38. Хвесик М. А., Горбач Л. М., Пастушенко П. П. Розміщення продуктивних сил та регіональна економіка: навч. посіб. Київ : Кондор, 2005. 344 с.

39. Чужиков В. І. Глобальна регіоналістика: історія та сучасна методологія: монографія. Київ : КНЕУ, 2008. 272 с.

40. Шевченко О. В. Зміни бюджетно-податкового регулювання регіонального розвитку: перші підсумки : аналітична доповідь. К. : Нац. Ін-т стратегічних досліджень, 2011. 10 с.

41. Шумська Г. М. Аналіз тенденцій розвитку та галузевої структури господарського комплексу Харківського регіону. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 10–11 травня 2012 р. Х.* : ФОП Александрова К. М. ; ВД «ІНЖЕК», 2012. С. 19–21.

Інформаційні ресурси

1. Верховна Рада України // www.rada.gov.ua
2. Державний комітет статистики України // www.ukrstat.gov.ua
3. Інститут аграрної економіки // www.iae.kiev.ua
4. Український агропортал // www.agrobiznes.com.ua
5. Урядовий портал // www.kmu.gov.ua

Відповідно до “Положення про поточне та підсумкове оцінювання знань здобувачів вищої освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки”, що було введено в дію з 01.09.2022 https://ed.vnu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/08/2022_Polozh_pro_otzin_%D0%A0%D0%B5%D0%B4_%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%9C%D0%95%D0%94.pdf уточнено політику оцінення підсумкового контролю

Політика оцінювання підсумкового контролю

Оцінювання знань здобувачів освіти здійснюється під час поточного контролю за результатами виконання тих видів робіт, які передбачені силабусом освітнього компонента. У цьому випадку завдання із цих видів поточного контролю оцінюються, в діапазоні від 0 до 100 балів. Мінімальна позитивна кількість балів – 60. Здобувач освіти може додатково скласти на консультаціях із викладачем ті теми, які він пропустив протягом семестру (з поважних причин), таким чином покращивши свій результат рівно на ту суму балів, яку було виділено на пропущені теми. У випадку, якщо здобувач освіти набрав менше ніж 60 балів він складає залік під час ліквідації академічної заборгованості. У цьому випадку бали, набрані під час поточного оцінювання, анулюються. Максимальна кількість балів під час ліквідації академічної заборгованості з заліку – 100.

Шкала оцінювання

Оцінка в балах	Лінгвістична оцінка
90 – 100	Зараховано
82 – 89	
75 – 81	
67 – 74	
60 – 66	
1 – 59	Незараховано (необхідне перескладання)